

## סימן מב

### החזר מתנות בעקבות גרושין

ראשי פרקים

- א. דין שמין לאלמנה וגרושה
- ב. זכות בבגדים או בעלות עליהם
- ג. בחילוק שבין אלמנה לגרושה
- ד. בין מתנת בגדים לשאר מתנות
- ה. מתנה במדור הצדדים
- ו. מתנות שנתנו קרובי הצדדים
- ז. החזר מתנות במורדת ובמקרים שאסורה לבעל
- ח. כאשר היתה אסורה עליו קודם הנישואין

בפני ביה"ד עולה פעמים רבות שאלת החזר מתנות שנתן הבעל לאשה ונתנה האשה לבעל במהלך הנישואין, וזאת כתוצאה מגרושין בעילות שונות שבהן תובע הבעל לחייב את אשתו בקבלת גט, או בתביעות מצד האשה שהבעל חייב לגרשה. קיימים גם סוגים שונים של מתנות, כגון תכשיטים, בגדים או מטלטלין אחרים, ומצוי ביותר - כשהצד שרכש את הדירה העביר בטאבו חלק (בדר"כ מחצית) מהזכויות לצד שכנגד.

א. דין שמין לאלמנה וגרושה

איתא בכתובות נד, א: אלמנה, רב אמר, שמין מה שעליה, ושמואל אמר, אין שמין מה שעליה. ופירש רש"י שם דמחלוקת רב ושמואל היא כשבאה לגבות כתובתה, אם בית דין שמין בגדים שעליה בפרעון כתובתה. ואמר רב נחמן, אע"ג דתנן במתניתין כוותיה דשמואל, הלכתא כוותיה דרב. דתנן, אחד המקדיש נכסיו ואחד המעריך את עצמו, אין לו לא בכסות אשתו ולא בכסות בניו ולא בצבע שצבע לשמן ולא בסנדלים חדשים שלקח לשמן. ומהא דאין לגזבר בבגדי אשתו, מוכח שבגדיה שלה ולא שלו, והיינו כשמואל. וסי"ל לרב נחמן דאף דפשטות המשנה כוותיה דשמואל, מ"מ כי מעיינת בה, הלכתא כוותיה דרב, דכי אקני לה אדעתא למיקם קמיה, אדעתא למישקל

ולמיפק, לא אקני לה. ופירש רש"י, דמה שהקנה לה שיהיו שלה, היינו לזמן שהיא תחתיו, ע"כ אין לגזבר בכסות אשתו, אולם כשהיא יוצאת מביתו, הרי הם שלו. ולכאורה ע"פ הסברא שנתן לה רק על זמן שהיא תחתיו, אלמנה דאיתמר בגמרא לאו דוקא, והוא הדין גרושה, שהרי על דעת למישקל ומיפק לא אקני לה. אלא שכל סברא זו היא כשגירשה בעל כורחו, דומיא דאלמנה, וכן פסק הרמב"ם בהל' אישות טז, ד, וז"ל:

"וכן התקינו שכשתבוא לגבות כתובתה אחר מותו ... ושמין לה כל מה שעליה ופוחתיך אותו מכתובתה. אבל אם גירשה לרצונו, גובה בלא שבועה ואין שמין כסות שעליה, שהרי לקחן לה וזכתה בהן, והוא רוצה להוציאה לא היא."

והדברים פסוקים ברי"ף (כתובות כא, א בעמוה"ר), ודעת הרמב"ם כרי"ף. ועיין ברב המגיד (בהל' הנ"ל) שביאר דאם היא יוצאה בעל כורחו, וכגון אלו שכופין אותם להוציא, ודאי שמין מה שעליה. ובר"ן בכתובות (כא, א בעמוה"ר), כתב וז"ל:

"וכתב הרשב"א ז"ל, ויש מי שאומר דבגרושה אפילו בגדי שבת אין שמין לה, דכולהו אקני לה. ולא דמי להא דאמרינן בפ"ק דב"ק (יא, ב): האחין שחלקו, מה שעליהן שמין, מה שעל בניהם ונשיהם, אין שמין. ופי' עלה בירושלמי דכלי רגל וכלי שבת שמין, דסתם אחין לא מקנו אלא בגדי חול כדי שלא יפשיטוה ערומה, אבל בגדי שבת דלהתיקר עשוין, לא. אבל בעל לאשתו אקנויי מקני לה בין דחול בין דשבת ... והר"ז ז"ל חולק ואומר דאפילו בגרושה שמין מה שעליה, דהא אלמנה נמי לאו איהו נפקא אלא מן שמיא מפקו לה, ואפילו הכי אמרינן דלא אקני לה אלא אדעתא דמיקם קמיה. וכתבו הגאונים ז"ל דדוקא במלבושים וכיוצא בהם אמרינן דלא אקני לה אדעתא למיפק, אבל הנותן מתנה לאשתו, ודאי אית לה, וכי נפקא, לא מפקינן מינה ..."

הר"ן הביא שלוש שיטות בראשונים בדין הנ"ל. דעת הרשב"א דאין חילוק בין בגדי חול לבגדי שבת, דבעל אקנויי מקני לאשתו כל סוגי הבגדים, ע"כ במקום שאין את הסברא של אדעתא למישקל ומיפק לא אקני לה, כגון בגרושה שמגרשה מדעתו, בין בגדי חול ובין בגדי שבת, אין שמין. ובאלמנה ששמין, אם בגדי חול שמין, בגדי שבת לא כל-שכן. ע"כ לפי הרשב"א אין חילוק בין בגדי חול לבגדי שבת. אמנם דעת הרמב"ם בהל' מלוה ולוה א, ה דיש חילוק בין בגדי שבת לבגדי חול, וז"ל:

"אין בעל-חוב גובה לא מכסות אשתו ובניו של לוח ... במה דברים אמורים בכלי החול, אבל בגדי השבת והמועד גובה אותן בעל-חוב, ואין צריך לומר אם היו בהן טבעות וחלי זהב או כסף ..."

והרי האסמכתא לדברי רב היא מדברי המשנה בערכין, שהיא מקור דברי הרמב"ם. ואם במשנה זו יש חילוק בין בגדי חול לבגדי שבת, א"כ היכא דשמין ואין את הסברא של אדעתא למישקל ולמיפק לא אקני לה כדין במשנה בערכין, בגדי שבת אינם שלה. והרב המגיד בהל' מלוה ולוה (א, ה) הביא "מי שחלק" (הרשב"א) על הרמב"ם, וכתב דסברת הרשב"א יש לה סעד מפני שהורע כח האחים בצבע שצבע לשם נשיהם, עיי"ש. ועיין בלחם משנה שם ובמשנה למלך מה שכתבו בדבריו. ומ"מ מבואר דלרמב"ם גובה בע"ח מבגדי שבת של אשתו, משא"כ לרשב"א שאינו גובה. [אמנם בב"ש צט, ג כתב לחלק בין דין שמין לדין גביית בע"ח, וס"ל דהרמב"ם כתב דברו רק לענין בע"ח

אבל לענין שומה, אין שמין בגרושה. אך עיין בבית יעקב (צט, א ד"ה אבל) שכתב דבגמרא כתובות הנ"ל מבואר להיפך, דאף כששמין מ"מ גזבר שדינו כבע"ח, לא גובה מהבגדים. ועיין בב"ש שלא כתב חילוק זה אלא שמהרמב"ם לא מפורש, עיי"ש.].

ובסברא דבגדי שבת אף בגרושה שמין, נמצא בריב"ש בתש"י (סי' שא): "לא קנאתן האשה כלל ולא זיכה אותן לה ... ועדיין של בעל הם". בהסבר סברתו נראה, דהנה חובה על הבעל לתת כסות לאשתו, וחובה זו מבוארת בדברי המשנה בכתובות סד, ב. והמעין במשנה ובסוגיא שם יראה דיש חילוק לכאורה בין כסות למזונות לענין שבת. דלענין מזונות יש חיוב מיוחד לתת מזונות לשבת, וכמו שפסק המחבר בשו"ע אהע"ז עג, ג: "... ובשבת שלש סעודות, ובשר או דגים ...". משא"כ לענין כסות לא מצאנו שיש חיוב מיוחד לבעל לתת כסות לשבתות וימים טובים, ועיין בזה בשו"ע אהע"ז עג, א וכן עג, ג, ורק חייב לתת לפי מנהג המדינה, ואם מנהג המדינה לצאת בשבת עם בגדים מיוחדים לשבת, חייב לתת לה מדין כסותה, ובפרט אם הוא עשיר. (אך לבניו ובנותיו, אינו חייב לתת אלא כפי צרכן, אך חיוב מנהג המדינה הינו לכאורה גם בבניו ובנותיו). וחייב מנהג המדינה הוא "בפחות שלובשת כל אשה בעלת בית שבאותו המדינה", (והוא גם גדר שצריך הבנה, ואכמ"ל). ועיין בהפלאה (בקו"א, צט, ד) שמבואר מדבריו דחיוב בגדי שבת הוא או מדין לפי כבודו או מדין לפי כבודה, ונפק"מ אם בע"ח גובה מהן. דאם הוא מפני כבודו, א"כ כשהעני שוב אינו מחויב לתת לה בגדי שבת ובע"ח גובה מהם. משא"כ אם החיוב מפני כבוד בית אביה, כבר זכתה בהם, ואין בע"ח גובה מהם. [ועיין ברדב"ז ח"ד סי' סח (ד"ה הכלל) לענין בגדים המונחים בקופסא, דהיכא דשמין בגדים שעליה, פשיטא דשמין בגדים שבקופסא, ולענין גרושה ס"ל דדין המונחים בקופסא כדין בגדי שבת שלובשת אותם, וס"ל להלכה כבעל המאור (עיין להלן) דשמין].

#### ב. זכות בבגדים או בעלות עליהם

והנה צריך להבין אם חיוב כסות שחייב בעל לאשתו הוא חיוב לכסותה או חיוב לתת לה בגדים, וכן יש לדון גם לענין מזונות, אם החיוב הוא לזון אותה, או חיוב לתת לה מזונות. ונפק"מ אם האשה היא בעלים על הכסות או המזונות, או שהבעל הוא הבעלים, אלא שלאשה יש זכות להתכסות בבגדים ולאכול את המזון.

ולכאורה יש להביא ראיה מסוגית הגמרא שם (כתובות סה, ב): תנו רבנן, מותר מזונות לבעל, מותר בלאות לאשה (כגון אשה שמזונות האמורים במשנתנו עודפין לה, שאינה רעבתנית - רש"י). מותר בלאות לאשה למה לה. אמר רחבה, שמתכסה בהן בימי נידתה כדי שלא תתגנה על בעלה. אמר אביי נקטינן מותר בלאות אלמנה ליורשיו, התם הוא דלא תתגני באפי, הכא תתגני ותתגני (אלמנה הניזונת מנכסי יתומים ועליהן ליתן לה כלים של חמישים זוז משנה לשנה - רש"י). נראה מהסוגיא דהן מזונות והן כסות הם דברים השייכים לבעל, ורק לאשה יש זכות להתכסות בהן, וחובתו של הבעל לתת לאשה כסות (שתשאר בבעלותו) שתוכל להתכסות בהם. וגם מותר בלאות השייכים לאשה, אין זה בבעלותה, אלא שיהיה לה מותר בלאות שתוכל להתכסות בהם בימי נידתה, אבל אין לה בעלות עליהם, וע"כ כאשר היורשים נותנים לה כסות ואין את הטעם שתתכסה כדי שלא תתגנה, מותר הבלאות שייכים ליורשים ולא לאלמנה, דחיוב מזונות וכסות זה חיוב מצד הבעל לתת לה זכות ולא לתת לה בעלות על הבגדים ועל המזונות.

אמנם הדבר יהיה תלוי לכאורה בב' תרוצי התוס' בניזיר כד, ב (ד"ה שקימצה). דמהגמ' שם מבואר דמה שקימצה מעיסתה שייך לה. ובתוס' הקשה מהסוגיא בכתובות דמותר מזונות לבעל. ותירצו בתוס' ב תרוצים. א - דהא דקיי"ל דמותר מזונות

לאשה היינו כשאמר לה צאי מעשי ידיך במזונותיך, ונתרצית, והותרה ממעשי ידיה. ובתרוץ שני תירץ הר"מ:

"דהא דאמרינן מותר מזונות לבעל, כגון שקצבו לה כך וכך דינרין לשבת והוזלו המזונות, שדי לה באותה קצבה כדי שבעה והותר, אותו מותר לבעל. אבל הכא מיירי שקימצה מעיסתה, שלא הוזלו המזונות אלא קימצה ופחתה מפיה, שלא אכלה כדי שובע, דההוא מותר הוי ודאי דידה."

מבואר מתרוץ הר"מ דמזונותיה שלה, דאלי"כ אמאי אם צימצמה הוי דידה, ורק היכא שקצבו לה סכום ופחתו המזונות, הוי המותר לבעל. אמנם כל זה לענין מזונות, אך לענין כסות, אי ס"ל לגמרא דמותר בלאות שקימצה הוי דידה לולי הטעם שלא תתגנה, מדוע לא תירצה הגמרא דמותר בלאות דידה דומיא דמזונות מה שקימצה, דהא מותר בלאות הוי דומיא מזונות שקימצה, ולא דמי להוזלו המזונות, וא"כ לשיטת הר"מ מה הקשתה הגמרא. והיה נראה לתרץ ע"פ מש"כ בתשובה מאהבה (ח"א סי' עח - הובאו דבריו בפת"ש אהע"ז ע,א) דדוקא הרעיבה עצמה הוי דידה, משא"כ אם בטיבעה אינה אוכלת הרבה, אין חיוב על הבעל לתת לה אלא לפי השיעור המעט שהיא אוכלת. ולפ"ז אתי שפיר, דהא מותר בלאות הבינה הגמרא שאינה מקלקלת הבגדים כ"כ הרבה וזה בטיבעה, אבל לא שעשתה השתדלות מיוחדת, וע"ז הקשתה אמאי הוי דידה, ותירצה, שתתכסה בהן בימי נידתה. ומ"מ לענין בגדים שלא התבלו, נראה דבכל ענין הבעלות על הבגדים הם של הבעל, ואפשר דכן הוא גם לשיטת הר"מ.

ואם כנים דברינו שחיוב כסות הוא חיוב לכסותה ולא שהבגדים שלה, א"כ קשה המשנה בערכין דאלמנה אין למקדיש ולמעריך בכסות אשתו ובניו, והוא הדין לבעל-חוב, דאם אין הבגדים שלה אלא שלו, אמאי אין למקדיש ולמעריך בכסותה. אלא נראה שיש לפנינו שני דינים. דין בחיוב כסות של בעל לאשתו ודין בהלכות מתנה. דמעיקר הדין אין הבעל חייב לתת לאשתו את הכסות שיהיה שלה, דמעיקר דין חיוב כסות החיוב הוא לתת לה בגדים שתתכסה בהם אפילו ישארו הבגדים בבעלותו. אך מדין מתנה אמדינן לדעתיה דאדם שאת הבגדים שנותן לאשתו, נותן לה במתנה גמורה שיהיו שלה, ובוה נחלקו הראשונים אם גם בבגדי שבת ומועד נותן לה במתנה גמורה או רק כדי שתתקשט לפניו, ונפק"מ אם בע"ח וגזבר יש להם לגבות חוב הבעל מכסות שבת ויו"ט של אשתו. ולרמב"ם י"ל שאינו נותן לה כלל במתנה, ולרשב"א י"ל דהוי קנין לזמן כל זמן שהיא תחתיו. ובאלמנה דקיי"ל דשמין מה שעליה אפילו בגדי חול, וכדעת רב בגמי כתובות הנ"ל, דאדעתא למישקל ולמיפק לא אקני לה, וכמו שפירש רש"י דהקנה לה כל זמן שהיא תחתיו, י"ל דהוי קנין לזמן שהיא תחתיו. ועיין ברשב"א שהביא הר"ן (הנ"ל): "... דבגרושה אפילו בגדי שבת אין שמין לה, דכולהו אקני לה ... אבל בעל לאשתו אקנויי מקני לה בין דחול בין דשבת ...", ומשמע לכאורה דהוי קנין גמור כל זמן שהיא תחתיו, וכנ"ל דהוי קנין לזמן.

ונראה מדברי הרשב"א (ב"ק קב,ב ד"ה הא) שאין חיוב לבעל להקנות לאשתו לצורך כסותה, אלא שהרשב"א הסתפק אף אם אין חיוב כזה, אם אמדינן לדעתיה שהקנה לה, וז"ל:

"... משום דאנן סהדי דדעתיה לאקנויי להו כלים שלקח להן ואע"פ שלא הקנם להם בפירוש, ומשום דאמדינן ליה לדעתיה אמרו נעשה כמי שהקנה ... עוד נראה לי דהכא לאו משום הקנאה, אלא משום דסבירא לן דאין אדם נותן דעתו על מה שכבר לקח לצורך אשתו ובניו ..."

הרי שהסתפק הרשב"א אם אגן סהדי שהקנה להם, אע"פ שלא הקנה להם בפירושו, או דילמא לא הקנה להם כלל אלא כעין שכירות ושאלה כל זמן שעומדים לפניו, ואע"פ כן אין דעתו של הבעל המקדיש עליהם, ועיין בזה במש"כ החתם סופר בתשי (חאהע"ז ס"י קטו). והרשב"א בתשי ח"ב ס"י רפו הסתפק בזה, ועיין עוד בתשי הרשב"א ח"ד ס"י ריד מש"כ בזה. ומ"מ מוכח מהרשב"א דאין חיוב להקנות לה הבגדים, ורק מכח אומדן דעתיה י"ל שהקנה, אך אין זה מעיקר החיוב, דאל"כ מה נסתפק, הא ודאי הקנה לה, ואין צריכים אנו לאומדן דעתו.

ונראה להביא ראיה לדבר זה שהחיוב לכסותה אינו חיוב להקנות לה הבגדים, מדברי ההפלאה (קו"א צט,ד), וז"ל:

"דהיכא דלא עשו לה בגדים רק כדי חיוב, גרע טפי, דאין כאן ראיה שהיתה כוונתו להקנות לה אפילו בגרושה, כיון דהיה עושה לה רק מחמת החיוב. מיהו מסתימת הפוסקים לא משמע כן. ומ"מ נראה דאם לא רצה לזונה ולפרנסה ובית דין כפוהו לכך עד שהוצרך ללבשה כפי החיוב ואח"כ גרשה מדעתו, דשמין לה, דלא שייך בזה דאקני לה כיון שהיה בעל כורחו דידיה."

מבואר מדברי ההפלאה שמעיקר דין החיוב, יש עליו חיוב לכסותה ולא לתת לה בגדים שיהיו שלה, ואף דהפוסקים לא סתמו כן, מ"מ כאשר בית דין מחייבים אותו לכסותה, שמין לה הבגדים בכל ענין. והטעם הפשוט, שאין בית דין מחייבים אותו אלא בחיוב כסותה שהוא חייב מן הדין, דהיינו לכסותה ולא שיהיו הבגדים שלה. ואף דבמקום שלא חייבוהו בית דין הוי הבגדים שלה, היינו מטעם דאמדינן לדעתיה בהלכות מתנה שכוונתו לתת לה הבגדים, אבל אין זה מעיקר דין חיוב כסותה.

ועיין בשו"ע אהע"ז צ, טו שפסק דבעל אינו רשאי למכור בגדי אשתו, לא בגדי חול ולא בגדי שבת, אפילו אין לו במה להתפרנס. ובשו"ע חו"מ צז, כו הביא המחבר דבעל-חוב גובה בגדי שבת ומועד (והיא דעת הרמב"ם הנ"ל), והרמ"א הביא יש חולקים (דעת הרשב"א הנ"ל). ולכאורה יש כאן סתירה בפסקי המחבר. על סתירה זו עומד הח"מ צ, נא. וכתב הח"מ דאין לחלק דלכתחילה אינו יכול למכור, אבל גביית בעל-חוב אינו לכתחילה אלא מעיקר הדין, "דזה אינו, דאין לך בעל-חוב גדול מזה מאם אין לו מה יאכל, ולמה לא ימכור בשעת דוחקו". ולאמור לעיל נראה לישב את דעת המחבר, דהנה חיובו של הבעל הוא לכסותה ולא לתת לה בגדים שיהיו בבעלותה. כאשר אין לבעל מה לאכול, אין לו כל זכות להפקיע מהאשה את הזכות בבגדים, ע"כ אינו יכול למכור, דמכירתם מהוה הפקעת זכותה של האשה ללא כל קשר אם היא בעלים על הבגדים או הוא הבעלים, דאף שהבגדים שלו, אין הוא יכול ורשאי להפקיע זכותה. משא"כ לענין גביית בעל-חוב, השאלה היא מי הבעלים, דאף שיש לה זכות, אם אין היא הבעלים, בעל-חוב גובה, דכיון שהבגדים בבעלות הבעל ולאשה רק זכות שימוש, דרק ממטלטלי שקנה ומכר הלוח, אין בע"ח טורף מהם, אבל זו שאין לה רק זכות שימוש, בע"ח גובה מהבגדים, ויהיה חייב הבעל לתת לה בגדים אחרים להתכסות בהם. ועיין בבית יעקב (צ, טו) שדן שם אם נתן לה בגדים טובים ורוצה לשנותם לפחותים, ומש"כ בתוך דבריו בדין מוכר בית מושכר. ועיין עוד בהפלאה צ, טו בסופו מה שישב בקושיית הח"מ, וע"ע בבית מאיר צ, טו מה שהאריך בזה.

ובקצוה"ח צז, יג דן בסוגית הגמרא בב"ק קב, ב (בהא דמחכו עלה במערבא לרבי יוחנן, וכי מי הודיעו לבעל החיטין שיקנה חיטין לבעל המעות), בדין בגדים

שעשה לשמה ולא לבשתם דאינו יכול למכור, ועיי"ש שהסביר המחלוקת בגמרא, אם הוי קנין גמור לאשה או לא, נפק"מ לבע"ח אם גובה, ומ"מ מסיק הקצוה"ח דהיכא דעשו קנין לבגד או לבשוהו, אין בע"ח גובה ממנו. והיינו דס"ל דבכה"ג נתן לה הבעל במתנה ואמדין לדעתיה שנותן לה במתנה, וככל מקבל מתנה, זוכה דוקא לאחר קנין או לבישה. אך נראה דאף לקצוה"ח אין זה מעיקר חיוב כסות שחייב לכסותה, אלא מדיני מתנה. ועיין בזה מה שהאריך בדברי מלכיאל ח"ד סי' עט.

וכך נראה גם מדברי החתם סופר בתשי' (חאהע"ז סי' קטו) שכתב דהוי כמתנה על מנת להחזיר לכשתצא ממנו באלמנותה, "אבל כל זמן שעומדת לפניו הרי היא שלה ממש במתנה וקנין גמור". ונראה דגם לחת"ס הוי שלה מכח מתנה ולא מכח חיוב כסות. ועיין עוד שם מה שחילק בין מקדיש ומעריך לגביית בע"ח. [ועיין ברדב"ז ח"ד סי' סח (ד"ה תשובה) בענין מהות הקנין, דאפילו במקום שהקנה לה להדיא, אף דבע"ח לא גובה מהם, "דכיון דידוע שהקנה אותם לה מעיקרא, נסתלק בע"ח מהם, אבל לגביה נפשיה לא מסלק עצמו, דאדעתא למישקל ומיפק לא תקנו לה"].

### ג. בחילוק שבין אלמנה לגרושה

ובר"ן הביא את מחלוקת הרשב"א והר"ז"ה אם בגרושה שמין מה שעליה. דעת הרשב"א דבגרושה אין שמין מה שעליה. וכן מבואר מדברי הרא"ש בכתובות ד, לב :

"שמעינן מהא, מאן דמגרש לאיתתיה מדעתיה דנפשיה, אין שמין מה שעליה, דלאו איהי קא בעי למיפק אלא איהו קא מפיך לה."

וכן הוא מפורש בדברי הר"י (כתובות כא, א בעמוה"ר). הרי"ף והרא"ש מזכירים שתי נקודות בסיבה לחילוק בין גרושה לאלמנה. א - לא היא רצתה לצאת ממנו. ב - הבעל זה שהוציא אותה ממנו. לכאורה אם נתיחס לנקודה הראשונה כסיבה בפני עצמה, א"כ גם אלמנה אינה חפצה לצאת מהבעל, ומה החילוק בין אלמנה לגרושה. אלא שעיקר הטעם הוא המשך הדברים - שהבעל הוא זה שהוציאה שלא מדעתה, ואין כאן שתי סיבות אלא סיבה אחת, והדגש הוא על זה שהבעל הוציאה בניגוד לרצונה, שאם היה זה ברצונה, היו שמין מה שעליה (כך נראה לכאורה). וכך מבואר גם מדברי הרמב"ם בהל' אישות טז, ד (הנ"ל) דבגרושה אין שמין ; "שהרי לקחן לה וזכתה בהן, והוא רוצה להוציאה לא היא". הרי שהטעם הוא שהוא רוצה להוציא בניגוד לרצונה.

והנה הסברא שאין שמין מה שעליה, דאדעתא למישקל ולמיפק לא אקני לה, וכאמור לעיל שהוא קנין לזמן, א"כ מה לי אם מוציא הוא או מהשמים מוציאים אותה, כיון שכל מה שהקנה לה הוא לזמן שהיא תחתיו, א"כ בשעה שאינה תחתיו, תהיה הסיבה אשר תהיה, פקע זכותה הקנינית בבגדים, וכי קנסינן ליה לבעל, והרי ברא"ש משמע שדין זה יוצא מטעם הגמרא דאדעתא למישקל ולמיפק לא אקני לה. וצ"ל דהרא"ש ס"ל שהקנה הבעל לאשתו את הבגדים לגמרי כדי שתהא לפניו, ותחזור המתנה אם תצא ממנו בעל כורחו ("למישקל ולמיפק" בעל כורחו), וע"כ באלמנה שיוצאת ממנו בעל כורחו, אמדין לדעתיה שעל דעת כן לא הקנה לה, והקנה לה הבגדים כל זמן שאינה יוצאה ממנו בעל כורחו, משא"כ כאשר מוציאה לרצונה.

ועיין להלן מש"כ בשם הבית יעקב דהוי מתנה על-תנאי. א"כ זה אומדן דעת שנתן לה על תנאי אע"פ שלא פירש התנאי. ואע"פ שלא היה כאן גילוי דעת, והא קיי"ל בההוא דבעי למיסק לארץ ישראל וזבין נכסיה, דלא מבטלינן ליה למכר אא"כ היה גילוי דעת שעושה כן מפני שרוצה לעלות לארץ ישראל (קידושין מט, ב ושוי"ע

חוו"מ רז, ד), עיין בר"ן שם בקידושין (כ, ב בעמוה"ר) דכל היכא שהענין מוכיח מתוכו, לאו דברים שבלב הם אלא דברים שבפי כל העולם ובליבם, משא"כ בההוא דבעי למיסק לארץ ישראל, לא מוכחא מילתא כולי האי. ועיין בתוס' רי"ד בסוגיא שם שהביא את פירוש רבינו חננאל, וז"ל:

"וראיתי שנוטים אחר דברי רבינו חננאל זצוק"ל, דאמר דהיכא דמוכחא מילתא דאדעתא דהכי זבין ולא אתקיים, הדרי זביני. ומשום דין זה לדין המברחת ... דמשום דידעי מילתא דבעבור שרוצה להנשא קא עבדה, אן סהדי ואמדין דעתה דלאו בכל לב יהבא ומבטלין להאי מתנה."

ועי"ש שחילק בין מכר למתנה, דבמתנה דברים שבלב הוי דברים, וכן כתב בשלטי גבורים (כתובות נו, א בעמוה"ר, אות ח), וכן פסק הרמ"א בחוו"מ רז, ד, ועי"ש בסמ"ע רז, י שכתב לבאר דדוקא במכר שקיבל מעות, מסתמא גמר ומקני אם לא דפירש, משא"כ במתנה שהיא בחינם, אומדן דעת כל-דהו מבטל את המעשה. ומ"מ לנדון בגדי האשה י"ל שיש לנו אומדן דעת ברור שנתן את המתנה לזמן או שנתן על תנאי כל זמן שהיא תחתיו ואינה יוצאת ממנו בעל כורחו (עיין להלן מש"כ בשם הרב המגיד) ולקחת בגדיה ויוצאה.

אלא שעדיין צ"ע מדוע אין לנו אומדן דעת שגם כשמגרשה מדעתו, לא הקנה בגדיה על דעת כן. דלכאורה הוא אומדן דעת פשוט שאדם מקנה לאשתו את הבגדים כל זמן שהיא לפניו, ואם הדבר תלוי באומדן דעת הנותן, מסתבר שדעתו היתה שלא יהיו בגדיה שלה גם אם מגרשה מדעתו. והיה נ"ל לבאר ע"פ מה דאיתא בראשונים, מובא בנימוק"י בב"מ (נט, א בעמוה"ר), וז"ל:

"... אטו המשכיר או משאיל בית לחבירו לזמן ידוע כשהוא אוהבו ואח"כ היתה מריבה ביניהם, יכול להוציאו מן הבית שהשאיל או השכיר לו, הא ודאי ליכא למימר, וכן כתב הריטב"א."

ולכאורה צריך להבין. בשלמא שכירות י"ל דהוי כמכירה וכל היכא דליכא גילוי דעת לא מהני לבטל המקח (ועיין בזה מש"כ הרמ"א חו"מ שיב, ט, וקצוה"ח שיט, א, והנתיבות שיב, ז), אבל שאלה היא לכאורה כמתנה, ומדוע לא יועיל אומדן דעת שאדם נותן מתנות רק מפני שהיה אוהבו ולא כעת שהוא שונאו. ואין לומר דלא מהני מפני שהוי אומדנא שנולדה לאחר מכן, דהא כל האומדנות הוי בכגון זה, שבשעת מתנה נתן בענין אחד, ואח"כ השתנה. (ודין זה הובא להלכה ברמ"א בחו"מ שיב, ט, אך בשינוי, דלא הזכיר אלא ענין השכירות ולא כתב "או משאיל". ונראה דאין לדייק בדבריו דבשאלה מהני אומדן דעת מפני דדמי למתנה, אלא נראה דהרמ"א לאו כרוכלא למנות כל האפשרויות).

אלא נראה שיש שני סוגים של שינוי מצב. יש שינוי מצב שהוא אובייקטיבי, כההיא דמתניתין בב"ב קמו, ב במי ששמע שמת בנו וכתב כל נכסיו לאחרים ואח"כ בא בנו. זה לא מציאות שהיא בשליטה של הנותן, זו גם איננה מציאות שיצר הנותן כדי לבטל את המתנה ישירות או שניתן ליצור מציאות כזו. כך גם בדין מברחת (כתובות עט, א) בכותבת כל נכסיה לבתה קודם שנשאת ואח"כ התגרשה, זו איננה מציאות שבשליטתה לבטל המתנה. גם מי שרצה לעלות לארץ ישראל ונתן (לא מכר) כל נכסיו לאחר, דלדעת הראשונים הנ"ל סגי באומדן דעת, אי העליה לארץ ישראל אינה מציאות שהיא יצר אע"פ שהיא בשליטה, אלא היא דבר יותר אובייקטיבי עם נתונים רבים שגרמו לאי עלייתו לארץ ישראל. משא"כ בנותן מתנה למי שהוא אוהבו ונעשה

שונאו (במצב שלא גילה דעתו, דהרי אם גילה דעתו במתנה, אף לקצוה"ח קיט,א נראה דתבטל המתנה, ורק בשכירות חלק על הרמ"א), אם נבטל את המתנה, א"כ תמיד יוכל הנותן לבטל את המתנה, יאמר שהוא שונאו או יעשה את עצמו לשונאו ותבטל המתנה. אומדן דעת המבטל מתנה הוא דוקא אומדן דעת שלא נמצא בשליטת דעת הנותן, שאל"כ תמיד יוכל לחזור בו מהמתנה ע"י שינוי דעתו. ועיין בטי"ז שיב,ט דאם השנאה אינה בפשיעת השוכר, גם בגילוי דעת לא מהני להוציאו. והסברא היא שלא יתכן מצב בדיני הקנינים שיוכל הנותן לבטל את המתנה באופן חד צדדי, ע"י פעולה או ע"י דעתו.

הוא הדין לענין מתנה שנותן הבעל לאשתו (וכעת ההתייחסות היא לבגדיה ולא למתנות אחרות, שדינם יבואר להלן). גם כאשר אמדין לדעתיה שלא נתן לה אלא על-מנת שתהיה לפניו, אומדן דעת זה הוא רק במצב שלא הוא הגורם והנותן לפעול לביטול המתנה ע"י שיגרשנה מדעתו. ולא מיבעיא לשליטת העיטור (יובא להלן) כשסרחה מעליו לא הוא הגורם, אלא אף לשליטת הרב המגיד דהיכא שכופין אותו לגרשה דשמין בגדיה, היינו מפני שלא הוא הגורם, אבל בסרחה מעליו אין שמין, דכיון דסו"ס בידו לגרשה או לא לגרשה, הרי הוא יוצר את ביטול המתנה, ובזה לא מהני גילוי דעת לבטל את המתנה.

ולאחר כתבי זה ראיתי שהדברים אינם עולים בקנה אחד עם דברי הפוסקים. דהנה החתם סופר בתשי' (חאהע"ז ח"א סי' קמא, ד"ה והנה כללא), וז"ל:

"והנה כללא כיילי הגאונים דשדרא ממתיתבא, אפילו סרחה עליו, לעולם המתנות שלה, חוץ ממורדת שפוחתין כדרך שפוחתין מכתובתה. ובלבוש כתב אפילו מצא בה ערות דבר, והדין עימו, דלעולם נימא השתא הוא דאיתרע ועד עתה היתה טובה וישרה, וא"כ חל המתנה שעה. ואיכא סברת הגאונים, אטו מאן דיהיב מתנה לפלוני, צדיק ונעשה רשע, יחזור מתנתו בשביל זה..."

הרי דאפילו זינתה תחתיו, שהוא ענין שלא בשליטתו, מ"מ הוי בבחינת צדיק ונעשה רשע דהמתנה קיימת ולא אמרינן בכהאי גוונא אומדן דעת שלא נתן לה על-דעת כן. ובפשטות י"ל בסברת הדין, דאזלינן בתר שעת המתנה, ואומדן הדעת הוא על שעת המתנה, ואם התקיימו תנאי המתנה בשעת נתינתה, תו לא בטלה, ואין האומדן דעת על הזמן שהוא מעבר לשעת המתנה, ועוד יתבאר להלן.

ובעל המאור (המובא בר"ן הנ"ל) חולק וסובר דדדין האלמנה כדין הגרושה "דהא אלמנה נמי לאו איהו נפקא אלא מן שמיא מפקו לה, ואפילו הכי אמרינן דלא אקני לה אלא אדעתא דמיקם קמיה". הרז"ה ס"ל דאין כאן דין קנס כלפי הבעל ששייך לחלק בין אלמנה לגרושה שמוציאה מדעתו, אלא כיון שכל הקנין היה לזמן שהיא תחתיו, כיון שאינה תחתיו מסיבה אשר תהיה, פקע זמן המתנה וחוזרת לבעל. וכנ"ל דלכאורה מחלוקתם הינה באומדן הדעת של הבעל במתנה שנותן לאשתו, והוא אומדן דעת של חכמים בקנין שנתן לה בכסותה. [ועיין ברדב"ז ח"ד סי' סח שכתב כסברת הרז"ה, דאדם מקפיד יותר על גרושתו מאלמנתו, "כי גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה, אבל המגרש את אשתו מקפיד ומקפיד שלא תקח כל בגדיה החמודים ותלך ותנשא לאחר בהם ועיניו רואות וכלות אליהם". ועיי"ש דקפידא זו היא בבגדי שבת ולא בבגדי חול, עיי"ש גם שפסק כרז"ה בבגדי שבת או בגדי חול המונחים בקופסא.]

וברב המגיד (אישות טז, ד) כתב דאם היא יוצאת בעל כורחו, וכגון אלו שכופין אותם להוציא, ודאי שמין מה שעליה. ומדייק מכאן הח"מ צט,ב דלדעת הרב המגיד



דוקא במקום שכופין אותו לגרשה שמין מה שעליה, והינו מהסברא שלא הקנה לה הבגדים על דעת שתצא ממנו בעל כורחו, אבל אם מגרשה לרצונו מפני שסרחה עליו ואינו מאלו הכופין לגרש, אין שמין. וכתב הח"מ דכן משמע מלשון הראשונים שכתבו דבגרשה אין שמין מה שעליה, ולא חילקו מאיזה טעם מגרשה. וזה דלא כעיטור שהביא הטור (אהע"ז סי' צט) דדין זה הוא דוקא במצא נאה הימנה, אבל אם מוצאה בגלל מעשיה הרעים, שמין מה שעליה. אמנם מדברי המחבר משמע כדברי העיטור, שכתב: "... אבל גרושה שגרשה בעלה מדעתו בלא טענה..." משמע דאם יש לו טענה מדוע מגרשה, שמין לה גם בגדי חול. (ועיין בח"מ צט, ו). ועיין בב"ש צט, ב דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, דהרב המגיד מיירי שהוא הגורם לכפייה, ואעפ"כ שמין מהסברא של אדעתא למישקל ולמיפק. והעיטור מיירי שהיא הגורמת לכך שיוציאנה, עיי"ש, ועיין בט"ז ס"ק ב. [ועי' בב"ש ס"ק ב דאף בזמן הזה דאיכא חרם דרבינו גרשם שלא לגרש בעל כורחה, מ"מ אף שמתרצית, כיון שהוא זה שרוצה לגרשה, שמין הבגדים דלא שייך למישקל ולמיפק לא אקני לה כיון שהוא הרוצה לגרש]. ועיין עוד בתש' חתם סופר (חאהע"ז ח"א סי' קמא) שהביא מרבינו ירוחם דכל היכא שהאשה סבבה שיוציאנה הבעל, שמין מה שעליה. הרי דגדר סרחה אינו בדווקא כפשוטו אלא בכל מצב שהאשה היא זו שסיבבה את הגרושין, שמין מה שעליה.

והנה בבית יעקב (צט, א ד"ה שגירשה) דן לשיטת העיטור הסובר שאם סרחה עליו שמין בגדיה גם בגרושה, האם נאמן הבעל לומר שסרחה עליו, וז"ל:

"נראה כיון דאקני לה על-מנת למיקם קמיה, דמיא למתנה על תנאי. והב"י בחו"מ סי' כט הביא בשם תש' הרשב"א דאף דבתרי ותרי אוקי בחזקת מרא קמא, מ"מ כששניהם מודים במכירה רק שמכחישין עצמן בתנאי, כיון דהמכר ודאי רק הספק בתנאי, אזלינן בתר מי שמוחזק בו עכשיו."

ועי"ש מה שהביא מההפלאה שדימה דין זה לקציצת אילן, והבית יעקב חלק עליו, עיי"ש. ומ"מ מבואר מדבריו דדין בגדי האשה הרי הם מתנה על-תנאי. [ועיין בחתם סופר בתש' חאהע"ז סי' קטו שכתב דה"ל "כמתנה על-מנת להחזיר לכשתצא ממנו בארמלות", כנ"ל]. ואף דלכאורה אם הוי מתנה על תנאי, א"כ בשעה שהתבטל התנאי, בטלה המתנה מעיקרא, וא"כ מעיקרא לא הוי שלה, מ"מ היה לה רשות להשתמש בהם ואינה מחזירה מה שנהנתה מהבגדים, דכן פסק הרמב"ם, הובאו דבריו להלכה בשו"ע חו"מ רמז, יז, דבמתנה שהתבטלה, אין המקבל מתנה מחזיר פירות. ועיי"ש בסמ"ע ס"ק כג, דהיינו דוקא כשהנתינה לא היתה בטעות ונתחרט למפרע על הנתינה. ומ"מ מבואר דהשימוש במתנה שחוזרת כבנדון אשה שסרחה מעליו ובגדיה שלו (לשיטת העיטור). וכן י"ל דאף אם היו הפירות חוזרין, בנדון בגדי האשה שיש עליו חיוב לכסותה, וכנ"ל דודאי החיוב הוא לזכות השתמשות בבגדים (אף אם אינו למתנה גמורה), א"כ בזה לא שייך אומדן דעת הנותן, דהיכא שיש עליו חיוב לכסותה, בזה לא איכפת לן דעתו. ורק בענין שאינו מדין חיוב כסותה אלא ממתנה שנתן לה, בזה שייך לדון אומדן דעת. וע"כ לענין עצם השימוש בבגדים, בכל ענין הוי שלה אף אם הדין היה שאם בטלה המתנה מחזירה פירות שאכלה. [ומש"כ הבית יעקב ללמוד דין הכחשה מתש' הרשב"א בדין ספק בקיום התנאי, עיין בכל זה באריכות בקצוה"ח מו, כ, ובפת"ש שם ס"ק יז. ובקצוה"ח כתב להוכיח דהיכא דהספק הוא בתנאי, דלא אמרינן קרקע בחזקת בעליה עומדת. וכתב לחלק בין היכא שירד על דעת מקח להיכא שירד על דעת משכון, עיי"ש, ונראה דהכא דמי ליורד על דעת מקח, א"כ בכל ענין אוקי בחזקת האשה.]

#### ד. בין מתנת בגדים לשאר מתנות

לעיל הובאו דברי הר"ן בכתובות בשם הגאונים "דדוקא במלבושים וכיוצא בהם אמרינן דלא אקני לה אדעתא למיפק, אבל הנותן מתנה לאשתו, ודאי אית לה, וכי נפקא, לא מפקינן מינה". והריב"ש בתש" (סי' שא, הובאו דבריו גם בב"י אהע"ז סי' צט) כתב לחלק בין מתנת קרקע או מעות או מטלטלין לבין תכשיטים, דמתנת קרקע או מטלטלין שייכים לאשה בין באלמנות ובין בגרושין כל שאינה מורדת בו. אולם תכשיט כסף וזהב שניתנו לאשה, בין קודם הנישואין ובין אחריהם, אין זה מתנה גמורה אלא ניתנו לה כדי להתנאות בהם לפני בעלה. ואפילו גרושה שמין לה, אף לדעות החולקות על הרמב"ם וסוברות שאין שמין לגרושה בגדי שבת, מ"מ שמין כל התכשיטים שנתן לה הבעל. אמנם אם אחרים נתנו לה תכשיטים, הוי שלה. ודין זה הובא במחבר וברמ"א בשו"ע אהע"ז צט, ב, וז"ל:

"הנותן מתנה לאשתו, אע"פ שהוא מגרשה מדעתו, זכתה במתנתה. (הגה): נ"ל כאן טעות אלא כך ראוי להיות, אע"פ שמגרשה שלא מדעתה כגון שסרחה עליו, אפילו הכי מתנתו שלה. והוא הדין לאלמנה שנוטלת מתנה כל שאינן דברים שהם מלבושים או תכשיטים העשויין להתנאות בהם. ודוקא שעשאן לה הבעל, אבל אחרים שנתנו לה תכשיטים בשעת נישואין, למתנה גמורה נתכוונו, הרי הם כנכסי מלוג שלה."

בח"מ ס"ק ז הסביר את דין הרמ"א דיש שני סוגים של מתנות; תכשיטין ובגדים שעיקרם כדי להתנאות בהם, "אין דעתו למתנה גמורה אלא שתתקשט בהם כל זמן שהיא תחתי". ממילא אם תסרח עליו, אדעתא למישקל ולמיפק לא אקני לה. משא"כ אם נותן לאשתו קרקע או מעות "שאינם ראויים ללבוש ולהתנאות בהם", המתנה של האשה בין בהיותה אלמנה ובין בגרושה (אא"כ במורדת ומדין קנס, וכדלהלן), "דלא גרע מתוספת שלה שמוסיף לה בכתובתה, דאטו מאן דיהיב מתנה לחבריה ורחמיה, ערבא בעי למישקל מיניה דרחים ליה לעולם". וצריך עדיין להבין מדוע הסברא של מתנה כשנעשה אוהבו ונעשה שונאו שאינה חוזרת, אין כוחה יפה לענין בגדים ותכשיטים, ומה החילוק בין המתנות.

ונראה דכל המתנות, הן תכשיטים ובגדים והן שאר מתנות, נמדדים ונלמדים ע"פ הלכות מתנה. וכנ"ל דבמתנה אמדינן דעת הנותן. והנה יש מתנות שהן מבחינת אופים וענינם מתנות שניתנו למטרה מסוימת והדבר מוכח מעצם מהות המתנה, כגון תכשיטים ובגדים שנתן לאשה, דעצם ענין התכשיטים והבגדים כדי שתתנאה לפניו, וע"כ כאשר מוציאה כשסרחה מעליו או כאשר יוצאה באלמנות, מטרת המתנה בטלה וחוזרת לבעליה. ויש אשר מעצם טיבן וטבען לא מוכח מתוכן שניתנו למטרה מסוימת, כגון אדם שנותן לחבירו מתנה מטלטלין או קרקע, אף שמתנה זו ניתנה בשעה שהיה אוהבו, מ"מ אף אם אח"כ נהיה שונאו אין המתנה מתבטלת, מאחר ובמהות המתנה לא מונחת האומדנא שמתנה זו מותנית בהיותו אוהב. כשנותן הנותן לאוהבו, הוא יודע שאין ערבות לכך שהאהבה תשאר ביניהם, וע"כ היותו אוהב אינו באומדנת המתנה. אומדנא המבטלת מתנה הינה אומדנא הקיימת בעצם מהות המתנה.

והחילוק בנידון המתנות הוא בין מתנות שנתן לה "מסיבת הנישואין" לבין מתנות שנתן לה "למטרת הנישואין". מתנה שהבעל נותן לאשתו עקב היותה אשתו, ואילולי היתה אשתו לא היה נותן לה כל מתנה, מתנה כזו אינה חוזרת עם פקיעת הנישואין. ובזה דומה המתנה למי שנתן מתנה לחבירו בהיותו אוהבו ונעשה שונאו. שינוי הדעת לא מפקיע את המתנה, שהרי ידע הנותן לאוהב שהאהבה היא לעיתים דבר משתנה ואין ערבות לכך שישארו באותו מצב כל העת. אין כאן מטרה אלא סיבה. כדי

לבטל מתנה מחמת סיבה, צריכה להיות סיבה חזקה, כגון מי ששמע שמת בנו וכתב מתנתו לאחר ואח"כ בא בנו, או מברחת נכסיה מבעלה, שהם סיבות חזקות ויש בהם אומדנא ברורה לבטל המתנה, משא"כ מתנה מסיבת אהבה אינה סיבה מספיק חזקה שתהיה לנו אומדנא לבטל את המתנה, שהרי הסיבה במהותה משתנה. משא"כ כאשר נותן מתנה לאשתו למטרת הנישואין, לא כסיבה אלא כמטרה שתשתמש במתנה במהלך הנישואין, בזה פקיעת הנישואין יכולה להוות סיבה לביטול המתנה. אך כדי שתבטל המתנה צריכה להיות לנו בהירות שהמתנה ניתנה לשימוש חיי הנישואין, כגון בגדים ותכשיטים, שענינם להתנאות בפני בעלה, ע"כ אין כאן רק מתנה בגלל הנישואין אלא למטרת הנישואין, וכאשר המטרה מסתלקת, הופקע הזכות במתנה. ההבדל בין "מטרת נישואין" ל"סיבת נישואין" הוא במשך הזמן התולה את המתנה. "סיבת נישואין" זה דבר ריגעי. בשעה שהאשה נישאה לבעל או שבשעת מתן המתנה היתה האשה אשתו, הרי שברגע זה חלה המתנה שניתנה מאותה הסיבה הקיימת באותו רגע, ואינה פוקעת מחמת שהשתנתה הסיבה שעה אחת. "מטרת הנישואין" הוא זמן מתמשך - כל זמן הנישואין, כאשר המטרה פוקעת, חוזרת המתנה.

#### ה. מתנה במדור הצדדים

לפי"ז נלענ"ד לחלק בין מצב בו נתן מי מהצדדים חלק בדירת המגורים לצד השני, לבין נתן לו מתנת קרקע שאינה דירת מגורי הצדדים. כאשר אחד מהצדדים רכש את הדירה מכספו, ורשם את הדירה אצל רשם המקרקעין בחלקים שוים עם בן זוגו, דהיינו נתן מחצית מדירת המגורים לבן הזוג השני, נראה לומר שנתן את המתנה "למטרת הנישואין", דהיינו שידורו שניהם יחדיו בהיותם נשואין, ועל דעת כן נתן את המתנה, וע"כ דין מתנה זו כדין בגדים ותכשיטים. משא"כ כאשר נותן מתנת קרקע שאינה מדור לבני הזוג, מתנת זו היא "מסיבת הנישואין", ודינה כדין מתנות שאינם תכשיטים ובגדים.

אלא שמצאתי לכאורה סתירה לסברא זו, בדברי החתם סופר בתשי' (חאהע"ז ס"ק קמא, ד"ה ונראה פשוט), וז"ל:

"ונראה פשוט מלשון הגאונים הנ"ל וגם מסברא דבעל אין לחלק בין מתנה קרקע וכסף או למלבושים ותכשיטים, דבעל לגבי אשה לא שייך לומר שלא ניתנה אלא להתקשט לפניו ... אבל בבעל ואשה לא שייך הא מילתא כלל, כן נראה מלשונם בתשי' וכן נראה מסברא. לכן דעתי מה שנוהגים ליתן לחתן חלוק לבן שלובשו בימים נוראים, שקורין קיטעל, וגם טלית של יו"ט, שאינו צריך להחזיר כשמגרש אשתו."

ואם כדברינו ששורש החילוק בין בגדים לשאר מתנות הוא אם המתנה היא למטרת הנישואין או בסיבת הנישואין, א"כ מדוע בבעל לא קיים חילוק זה, ומדוע בבעל לא נאמר שחוזרים כל המתנות שניתנו למטרת הנישואין. אך נראה דאין מדברי החתם סופר דחיה לסברא הנ"ל. דהחתם סופר בא לומר שבגדים שנתנה האשה לבעל, שונים במהותם מבגדים שנתן הבעל לאשה, דבגדים שנתן הבעל לאשה, מהותם כדי שתתנאה בהם האשה לפניו, ע"כ גדרם כמתנה שניתנה למטרת הנישואין, משא"כ בבגדי הבעל במהותם אינם בבחינת "להתנאות בהם" ולא שייך להגדרם כמתנה שניתנה למטרת הנישואין, וע"כ הגדרתם לענין זה כשאר מטלטלין שניתנו במתנה ולא כבגדים שנתן הבעל לאשתו.

[הדברים אמורים במצב שאחד הצדדים נתן את חלקו בדירה לצד השני ללא כל תמורה. שונה המצב כאשר בנישואי בני הזוג התחייב צד א לרכוש את הדירה ואילו

צד שני נטל על עצמו את שאר הוצאות החתונה. לעיתים בתמורה להתחייבות לרשום את מחצית הדירה ע"ש הצד השני, התחייב הצד המקבל להפריש מדי חודש סכום קבוע לבני הזוג. בכגון אלו יש בהעברת הזכויות לצד השני גם חלק של מתנה וגם חלק של תמורה. פשוט לכאורה שעל החלק של התמורה לא שייך לדון בדין החזר מתנות, וכל הדיון הוא על מה שמעבר לחלק שהצד המקבל פרע ע"י מתן תמורה כזו או אחרת. יש מקום לדון את כל העברה כתמורה, במקום בו נראה כי יש בתמורה הניתנת משום ערך סביר להעברת מחצית הזכויות, בנסיבות הקיימות, וע"כ לא יהיה מקום להחזיר כל חלק מדין מתנה. ועיין מש"כ בזה בפד"ר כרך יא, עמ' 122.]

ועיין עוד בפס"ד מביה"ד הרבני הגדול (בהרכב: הגר"א הרצוג, הגרב"צ עוזיאל והגר"י עדס - מובא באוסף ורהפטיג ח"ב עמ' 34) הנידון שם בבעל שהעביר לאשתו במהלך חיי הנישואין רכוש רב משלו ורשמו על-שמה. גם נושא הדירה עלה בפסה"ד, וז"ל:

"נוסף על-כך הרי הדירה והרהיטים שבדירה וכמו כן התכשיטים שניתן לה כדי להתקטט בהם, כל אלו בודאי שלא ניתנו כמתנה חלוטה והם בחזקת הבעל, עיין אהע"ז צט, ב בהגהות הרמ"א. ורכוש זה שהיא מחזיקה בו, בודאי שיש להחזיקם להבא בידה רק על חשבון הפיצויים."

חזינן שביה"ד הגדול כלל בחדא מחתא את ענין הדירה והרהיטים עם התכשיטים. ואפשר שסברת ביה"ד הוא כמש"כ לחלק בין דברים שניתנו למטרת הנישואין לבין מה שניתן מסיבתם. דהנה שם בפסה"ד לענין שאר הרכוש, סבר ביה"ד שאין זו מתנה גמורה, מטעם אחר, דכיון "שרכוש זה מהוה כמעט רוב רכושו של הבעל ... אומדנא פשוטה ומתקבלת היא שאין אדם נותן את רוב רכושו למתנה גמורה לאשתו, ולו עצמו משאיר רק את החלק הקטן יותר", ועי"ש עוד בהמשך הדברים. ולאחר מכן כתב ביה"ד לענין הדירה והרהיטים דעדיפי טפי משאר הרכוש, ובזה ודאי לא הוי מתנה חלוטה. הרי שגם לביה"ד הגדול הדירה והרהיטים עדיפי משאר מתנות מקרקעין לענין זה שאינם מתנה חלוטה, וחוזרים עכ"פ בזמן הגרושין.

הסבר שונה להשוואת דין המדור לדין התכשיטים, ראיתי בפד"ר כרך ו (עמ' 31), בפס"ד של ביה"ד הרבני בבאר שבע (בהרכב: הגר"א קושילבסקי, הגר"מ אליהו, והגר"ח נברוצקי). לסברת ביה"ד - כל הטעם שמחלקים בין מתנת קרקע למתנת תכשיטים ובגדים, דמתנת תכשיטים ובגדים, אם הבעל נותן לה מה שהוא חייב לתת לה, אע"פ שאינו חייב לתת לה בתורת מתנה, כיון שהוא צריך לתת לה וגם נהנה מכך שהיא מתקשטת, אמדינן לדעתיה שכוונתו היתה לתת לה רק כל זמן שהיא עומדת לפניו, "שזו היתה מטרת מתנתו". והביאו ראיה לזה מדברי הרמב"ן בחידושו לכתובות סג, ב: "דאמרינן כי אקני לה אדעתא למיקם קמיה, הני מילי בהנאה סתם בדבר שהוא חייב לעשות, אבל זה שרצה ונתן לה, מי הכריחו בכך". וא"כ כאשר רושם הבעל ע"ש אשתו מחצית מהדירה, "ובעל הרי חייב לתת מדור לאשתו", הדין נותן שלא נתן לה אדעתא למישקל ומיפק. ואע"פ שאינו מחויב לרשום ע"ש בטאבו, מ"מ גם במלבושים ותכשיטים אינו מחויב לתת לה במתנה גמורה, "מ"מ אנו אומדין את דעתו דכיון דמטרת המתנה היתה בגלל החיוב שיש עליו וכמש"כ הרמב"ן, אינו נותן אלא אדעתא למיקם קמיה ואינה מתנה גמורה". אלא דלפי דבריהם אם האשה נתן לבעל מתנה מחצית דירה, לא תחזור המתנה, כיון שאינה חייבת במדור, וסברתם הינה דוקא במתנה במדור מהבעל לאשה. ולמש"כ אין חילוק דין, כיון שגם כשהאשה נותנת לבעל, הרי זו מתנה למטרת נישואין, וחוזרת בגרושין או באלמנות.

ועיין בפד"ר (כרך י, עמ' 334 ולהלן) מש"כ הגר"ש ישראלי זצ"ל שדן באשה שרשמה מחצית דירה ע"ש הבעל לפני הנישואין, שדינה כדין מתנה, "ודין מתנה שהאשה נותנת לבעל אחר הנישואין, כשהוא בא להוציאה, עליו להחזירה לאשה, כי לא נתנה על-מנת למיפק". והביא ראייה לדבריו מתש"י מקור ברוך (לרב ברוך אלקלעי - סי' יז), שדין המתנות שנתנה האשה כדין נכסי צאן ברזל, שאם תפסה - תפסה. והסביר הגר"ש ישראלי את טעם המקור ברוך, וז"ל:

"מפני שאמדין לדעתה שלא הכניסה לו אדעתא למיפק, ואע"פ שהמרידה היא מצידה, וזה רק באשר למה שעדיין קיים מנכסיה, משא"כ במה שכללה הבעל ואנו באים להוציא ממנו, קיימת סברא הפוכה, שעל דעת שתמרוד ותצא ממנו שלא ברצונו, לא התחייב ... אומדנא זו הרי קיימת גם כלפי מתנות שנתנה האשה לבעל ללא כל תנאי במשך הנישואין ... ודון מינה, שכל זה כשהיא המורדת, שבזה נשאר הדבר ספק שלא הוכרע בגמרא גם באשר לנכסי צאן ברזל, וע"כ רק אם תפסה תפסה אבל אין מוציאים מיד הבעל. אבל בנידון שהבעל תובע גרושין ואין סיבה מספקת להיענות לתביעתו, בזה פשוט שגם מה שבידו עליו להחזיר, כי על-מנת למיפק לא נתנה לו, והרי זה דומה למש"כ במורדת שכל המתנות שנתן לה הבעל עליה להחזיר."

גם מדברי המאירי בכתובות (כתובות סג, ב ד"ה שאלו בגמרא) מבואר דבמורדת "מחזיר כל מה שנתנה לו במתנה, שלא נתנה לו על-דעת כן". (ולכאורה המאירי מתיחס בדבריו אלו למורדת של בעינא ליה ומצערנא ליה ולא למורדת דמאיס עלי, עיי"ש ועיין במש"כ שם בפסה"ד, ועי"ע בפד"ר כרך יא עמ' 130 דמאירי בכל סוגי מורדת). ולמד מדברי המאירי שכוחה של האשה עדיף במתנות מבנכסי צאן ברזל, דבמתנות הדין נותן להחזירם לה אף שהם בידי הבעל, "א"כ מכל-שכן וקל-וחומר כשיוצאת ממנו במרידת הבעל ומרצונו ויוזמתו". ועיין במש"כ הגר"ח"ג צימבליסט שליט"א (פד"ר יא, עמ' 130) שדברי המאירי צ"ע, דלמה יהיה עדיף כוחה מכוחו.

המעין בתש"י מקור ברוך יראה שהנידון לפניו היה באשה שהתארסה ולא רצתה להנשא לארוסה עקב מאיסותו, אך לבסוף נאותה להנשא לו. ימים מעטים אחר החתונה, ברחה מבית הבעל לבית אביה ונטלה עימה חפצים, ואח"כ חזרה בצניעה מספר פעמים ונטלה עימה חפצים, וביניהם מתנות שנתנה בזמן השידוכין. ודן המקור ברוך באשר למתנות שתפסה, וכן מה שהתחייב אבי האשה לתת ועדיין לא נתן. דלענין מה שהתחייב ולא נתן עדיין, י"ל דדמי למש"כ הרא"ש בתש"י (הובא בטור אהע"ז סי' קנד), דבארוסה שאינה רוצה להנשא בטענת מאיס עלי, דאין לחייב את האב לפרוע מה שהתחייב, דהואיל ואינה רוצה להנשא לו, אינו חייב לפרוע, כיון שלא פסק אלא על-מנת שתנשא לו. ומזה למד לנידונו הן לענין מה שתפסה והן לענין מה שהתחייב ולא נתן. ורצה המקור ברוך לסתור הדמיון, דהא בנידונו ידע האב שהבת מואסת בבעלה, וכיון שהתחתנה הו"ל לאסוקי אדעתיה שיתכן ותמאס בו אחר הנישואין, "הא ודאי ליתא, דכיון דבשעת הנישואין נתרצית לאביה להנשא, סבר אביה שעוד לא תמאס בו, דאל"כ לא היתה מתרצית בשום צד ואופן".

לפ"ז דינו של המקור ברוך הינו דוקא במציאות של מתנות שניתנו בזמן השידוכין, שכל המתנות הינן על-מנת שינשאו זה לזה, והוא הדין אם נישאו ואח"כ מאסה בו כאשר גם קודם הנישואין מאסה בו. וכן ראיתי לגר"ח"ג צימבליסט שליט"א (פד"ר כרך יא, עמ' 129) דדרק בנידון של המקור ברוך יכולה להחזיק במתנות שנתנה היא לו בשעת השידוכין, "דהוי כאילו חזרה בה לפני הנישואין, דקיי"ל בשו"ע אהע"ז נ, ד שהמתנות חוזרות. והוא הדין בזה שמיד אחרי הנישואין חזרה

למאיסותה, הוי לענין זה כאילו מעולם לא נשאת לו, דאמדין דעתה שלא נתנה לו על-דעת כן". הרי שאין לדמות נדון המקור ברוך לנדון מתנות שניתנו במהלך הנישואין או אפילו לפני הנישואין, כשלא מאסה בו לפני הנישואין. אמנם בפסה"ד הנ"ל פסק ביה"ד שאין הבעל צריך להחזיר את מחצית הדירה שנרשמה על-שמו בטאבו, ובפסה"ד של ביה"ד הגדול (הנ"ל) נפסק שצריך להחזיר. ולאמור לעיל נראה לחלק בין סוגי המתנות השונות, וע"כ בדירה שניתנה למדור, שהיא כהגדרה לעיל - מתנה שניתנה למטרת נישואין, ודינה כדין תכשיטים ובגדים.

וע"ע במש"כ הגר"ש ישראלי (בפד"ר כרך י הנ"ל), לאחר שהביא את דברי החתם סופר (הנ"ל) שממנו עולה שאין מתנות שנתנה האשה לבעל חוזרים בזמן הגרושין, וזה דלא כמקור ברוך והמאירי הנ"ל, דדברי החתם סופר הינם דוקא במתנות שניתנו בזמן החיתון, דבהם י"ל מש"כ החתם סופר "דאי אפשר בלא מתנות, אי לא יהיב ליה מידי, יתבטל חיתונה לגמרי". וא"כ רק במתנות שבזמן החיתון הקנתה לו לגמרי, משא"כ במתנות שנתנה לו במהלך הנישואין, בזה גם החתם סופר סובר שחוזרת המתנה. ולכאורה צ"ע בסברת החילוק, דטפי היה מקום לומר שמתנות שניתנו בזמן החיתון חוזרות, דהוי טפי על דעת נישואין, משא"כ מתנות שניתנו במהלך הנישואין, יש מקום טפי לומר מסברא דהוי מתנה גמורה, וצ"ע. אלא שגם הגר"ש ישראלי כתב דסברא זו אינה עולה בקנה אחד עם דברי המקור ברוך, עיי"ש.

בשאלה הנ"ל דנו בתי הדין הרבניים פעמים רבות, כפי שמופיע הדבר בספרי פד"ר. ביה"ד הרבני הת"א (בהרכב: הגר"א גולדשמידט, הגר"ש קרליץ, הגר"י בבליקי - מובא בפד"ר כרך א, עמ' 116 ולהלן) דנו בבני זוג שהדירה רשומה ע"ש שניהם ושניהם גרו בה, אלא שכ"א מהם טוען שהוא זה ששילם עבור כולה. ודן ביה"ד אם הרישום הוא הקובע, או שיש להכנס לשאלה מי אכן שילם עבור הדירה. ביה"ד הסיק שהרישום הוא הקובע, וע"כ הדירה בחזקת שניהם. ביה"ד לא נכנס לשאלה, שאף אם הדירה בחזקת שניהם, הרי שמי ששילם עבור הדירה נתן את הדירה במתנה לצד השני, ויש לדון אם מתנה זו חוזרת עקב גרושין. ע"כ י"ל, או שביה"ד סבור שאין מתנת קרקע חוזרת עקב גרושין, ובכלל זה גם מתנת דירת המגורים. או שביה"ד דן ע"פ טענות הצדדים, וטענה זו לא עלתה בדיוני ביה"ד. כל טענת הצדדים היתה לפסוק מי הבעלים, ולא היתה לפני ביה"ד תביעה להחזר מתנות.

גם ביה"ד הגדול (בהרכב: הגר"ש אלישיב, הגר"ס עבודי, הגר"א גולדשמידט - מובא בפד"ר כרך ו, עמ' 262 ולהלן) דן בשאלה אם הרישום בטאבו מהוה ראייה לבעלות, והביאו את מחלוקת הרשב"א והרא"ש (המובאת בשו"ע חו"מ ובש"ך סו"ס סב) בדין שטרות היוצאים ע"ש האשה. והביאו שם דעות הפוסקים הסוברים שיתכן והבעל שכתב השטר ע"ש אשתו, כתב כן להברחה בעלמא, ואת דעות הפוסקים החולקים, ולא הכריעו בענין מפני שלא ראו נפק"מ לנדון שם, מאחר ובנדון שם מדובר לענין זכויות לחוק הגנת הדייר, ובזה לא שייך טעמי המחלוקת, כמבואר בפס"ד שם, וע"כ גם לא היה מקום לדון מדין החזר מתנות.

#### ו. מתנות שנתנו קרובי הצדדים

האמור לעיל הוא במציאות שהבעל נתן מתנה לאשתו או האשה לבעל. אך במרבית מהמקרים מדובר במתנות שנתנו קרובי הצדדים, האחד לצד שכנגדו, והשאלה המתבקשת האם שוה או שונה דינם של מתנות אלו, והאם חוזרות במקרה של גרושין, כגון בתכשיטים ובגדים שבמתנה מבעל לאשה חוזרת. רבי אליהו מזרחי בתשי' (סי' טז) נשאל על דבר מתנות שנוהגים אבי הכלה ואמה לתת לחתן אחר הארוסין או השידוכין, ומתה הכלה אחר שנכנסה לחופה בלא ולד של קיימא. האם דין המתנות

כדין הנדוניא שחוזרת במתה האשה בשנה הראשונה או השניה (כולם או חציים), או ששונה דין המתנה מדין הנדוניא. והשיב הרא"מ דדבר פשוט הוא שהכל לחתן "אם לא התנו בהן כפי מה שהתנו בנדוניא ע"פ המנהג". דכיון שנתנו לו בסתם, ואין בזה מנהג קבוע וידוע כבנדוניא, אין להוציא מיד החתן המקבל. והביא דבריו להלכה החתם סופר בתשי' (חאהע"ז סי' קמא ד"ה והנה במתנה). וברמ"א אהע"ז קיח, יט הביא בסתם דבמתנות שנתנו לחתן, לא שייך בזה תקנת שו"מ. (ובגר"א שם ס"ק כג ובב"ש ס"ק כג מבואר דהדבר תלוי במחלוקת הראשונים אם שייכת תקנת שו"מ בנכסי מלוג או רק בנכסי צאן ברזל, דדעת הרא"ש בתשי' נד, א דאין תקנת שו"מ בנכסי מלוג. ודעת המהרי"ל בתשי' סי' סד דשייכת תקנת שו"מ גם בנכסי מלוג). ובב"ש שם ס"ק כג דייק דדוקא מה שנותנים לחתן לא שייכא בזה תקנת שו"מ (לרא"ש וסיעתו), אך מה שנותנים לכלה, חוזרת המתנה. והביא את תשי' הרא"מ (הני"ל) והמהרשד"ם דבכל המתנות הוי מתנה גמורה ואינן חוזרות.

ולכאורה אם הוי מתנה גמורה, נראה שאינה חוזרת אף במקרה של גרושין, וכל אחד אוהז במתנתו. וכן מבואר בריב"ש (סו"ס שא) לענין החזר מתנות, דאין שמין לאלמנה וגרושה תכשיטים שנתנו לה קרובי הבעל, וז"ל הריב"ש:

"אמנם אם נתנו לה אחרים תכשיטין או מעות בשעת נשואין, כמו שהוא נהוג בקצת מקומות שהקרובים לחתן או לכלה נותנין לה בשמחות וגיל איש נזם זהב, אצעה וצמיד, טבעת עגיל, כל אלו בודאי הם שלה, שהרי למתנה גמורה נתכוונו."

הובאו הדברים להלכה ברמ"א שו"ע אהע"ז צט.ב. ובשאלה זו דן המבי"ט בשני מקומות, ויש לכאורה סתירה בין שתי התשובות. בח"א סי' כט כתב הריב"ש, וז"ל:

"כי מה שנותנים לה קרובי החתן וקרובי הכלה, כשבאה היא לגבות כתובתה הן שלה ולא ישומו אותם בכלל כתובתה ... דכיון דטעמא הוי משום דאדעתא דתתקשט בהם ניתנו לה, לא שנא קרוביה או קרוביו ... כמו שאם ניתנו לו בין מקרוביו ובין מקרוביה, נראה שהם שלו, כיון שהם דברים שניתנו לו בפירוש, כמו טבעת אחת או חלוק או מלבוש שרגילים לתת לחתן דרך מתנה. ואם הוא דבר שמשמש לשניהם וניתן כך סתם לשניהם, אם הוא מקרובי הכלה, נראה שתחזור לכלה, ואם הוא מקרובי החתן, הם שלו, כי על הסתם לקרובם או לקרובתם ניתנו."

מבואר שמתנות שבעצם מהותם מוכח שניתנו דוקא לאחד מבני הזוג, הרי הם שלו באופן מוחלט, לא שנא נתנו קרוביו או קרובי הצד השני. אולם מתנה שבעצם מהותה מוכח שניתנה לשניהם, בזה המודד הוא מי מהקרובים נתנה, והקרוב לנותן הוא יקחנה. אלא שבח"ב סי' פ כתב לענין כלים שהם מתשמישי הבית, אפילו נתנו לה קרובותיה, הם שלו;

"דכל שאינו תכשיט לה, על הסתם הוא מתנה לחתן על הכלה שישתמשו שניהם בו בבית, והרי היא ככל כלי הבית שהם שלו, אם לא שיפרש אביה בפירוש שהוא נותן אותו החפץ לבתו, אז יהיה לה כנכסי מלוג."

על סתירה זו עמד הכנסת הגדולה (אהע"ז סי' צט, הב"י ס"ק י). בסתירה זו דן גם החתם סופר (חאהע"ז סי' קמט), וכותב לחלק בין "כלי בית" לבין "כלים הראוים

לתשמיש שניהם". כלי הבית הם הנידון בסי' פ, ואע"פ ששניהם משתמשים בכלי הבית, מ"מ הכל לכבודו ומתוקן על-שמו, ואפילו נתנו קרוביה, הם שלו. משא"כ טבעת שיכולים לשים על אצבעו וגם על אצבעה, הם כלים העשויים לתשמיש שניהם ואינם ככלי הבית, וע"כ בהם יש לבדוק מי הוא זה שנתן הכלי, קרוביו או קרוביה. ולדידי צ"ע קצת, שאין הסבר החתם סופר עולה לכאורה עם פשט דברי המבי"ט בשתי התשובות. דהרי בסי' פ כתב המבי"ט: "דכל שאינו תכשיט לה, על הסתם הוא מתנה לחתן על הכלה שישתמשו שניהם בו בבית, והרי היא ככל כלי הבית שהם שלו", וא"כ כל שאינו תכשיט המיוחד לה, הרי הוא שלו, ואפילו היה התכשיט מיוחד לו ולה, הוא ככלי הבית.

ועיין בפד"ר כרך יב (עמ' 183 מהגר"ש ישראל) שהסיק מדברי החתם סופר הנ"ל לנדון דידיה, כשאבי האשה שילם עבור הדירה שתהא רשומה ע"ש שניהם, דזה "בגדר מתנה בדברים המיוחדים לו ולה, כהא דסי' כט של המבי"ט, ושלא כמו כלי הבית הנקראים ע"ש הבעל". ולכאורה צ"ע הסברא, דאם כלי הבית שהם מתוקנים לשימוש המשפחה, דינם שהם שלו, כל-שכן הבית עצמו. ולא דמי לטבעת ששניהם ראויים להתקשט בה. ולכאורה נראה דע"פ חילוקו של החתם סופר, דינו של המדור לא גרע מכלי המדור, ובזה מיירי המבי"ט בסי' פ.

ובט"ז (אהע"ז צט,ה) כתב דגם מה שנוהגין קרובי הכלה לשלוח מתנות אחר הדרשה של החתן, דזה ג"כ מתנה גמורה לה. והבי"ש (שם בס"ק ז) הוסיף: "משמע, מה שנותנים מצד החתן, לא הוי מתנה לה אלא לו". ובאיזה סוג מתנה מיירי הט"ז והבי"ש. אי מיירי בתכשיט שנותנים לאשה, ובזה חידש הט"ז דאע"פ ששלחו אחרי דרשת החתן, הוי לאשה, א"כ מדוע אם נתנו קרובי החתן הרי זה של החתן, דכיון שמהות המתנה היא דבר של אשה, מהיכי תיתי יהיה לחתן, הרי מוכח מעצם המתנה שנתנו לאשה, וזאת לסברת המבי"ט בשתי התשובות הנ"ל. אא"כ נאמר דהבי"ש פליג על המבי"ט, וזה צ"ע מדוע לא הזכיר דסברתו היא דלא כמבי"ט. ע"כ י"ל, או דמיירי בכלים המיוחדים לשניהם או אפילו בכלי הבית (מדלא חילק הבי"ש בין סוגי המתנות), וא"כ נראה דס"ל דבכלים הראויים לשניהם הדין תלוי אם נתנו את המתנה קרוביו או קרוביה. [ועיין בכנסת הגדולה (אהע"ז סי' צט, הגבי" ס"ק יא) הביא מהר"א די בוטון בתשי' בכת"י שפשט המנהג דלא כריבי"ש, ואף מה שנתנו קרובי האשה, הכל לבעל, הביאו גם הבה"ט בסו"ס צט. אלא שלכאורה דעת המהר"א די בוטון היא דעת יחיד נגד כל הני פוסקים הנ"ל, ולכאורה לא יוכל לטעון קים-לי כדעתו.]

ז. החזר מתנות במורדת ובמקרים שאסורה לבעל

לעיל הובאה דעת העיטור שאם יש לבעל טענה לגרושיה כגון שסרחה מעליו, אדעתא דהכי לא הקנה לה וחוזרים בגדיה ותכשיטיה. ודעת הרב המגיד דדוקא במקרים ששכופין אותו לגרשה, שמין בגדים ותכשיטים שעשה לה הבעל. ודעת הבי"ש צט,ב דלא פליגי, דהמגיד מיירי אפילו שהבעל מאותם שכופין לגרש והיא מבקשת הגט, מ"מ שמין. וכל זה לענין בגדים ותכשיטים, אבל שאר מתנות הוי דידיה אפילו סרחה עליו, וכמו שפסק הרמ"א שם בס"ב.

דהנה בדין מורדת דמאיס עלי, פסק הרמב"ם בהל' אישות יד,ח, וז"ל:

"... ותצא בלא כתובה כלל ... ואינה נוטלת משל בעל כלום, ואפילו מנעל שברגליה ומטפחת שבראשה שלקחן לה, פושטת ונותנת. וכן כל שנתן לה מתנה, מחזרת אותו, שלא נתן לה על-מנת שתטול ותצא."



ומבואר ברמב"ם דכל היכא שמפסדת המורדת את כתובתה, צריכה להחזיר מתנות שנתן לה, וכן מפסידה תוספת כתובה שדינה כמתנה. ואף שלראשונים האחרים שיטות שונות בדיו מורדת, אימתי מפסדת הכתובה ואם כופין בזה, מ"מ כל היכא דמפסדת הכתובה ותוספת כתובה, עליה להחזיר המתנות שנתן לה. וזו גם שיטת הרמב"ם במורדת של בעינא ליה ומצערנא ליה, וז"ל (שם בה"ג):

"המורדת הזאת כשהיא יוצאת אחר יב חודש בלא כתובה, תחזיר כל דבר שהוא של בעל ..."

ועיין בגר"א בביאוריו לאהע"ז עז, כח דהטעם מאותה סברא שכתב הרמב"ם בסוף ה"ח, דאדעתא למשקל ולמיפק לא נתן לה. וכן מבואר בדברי הרי"ף (כתובות, לט, א בעמוה"ר) בדיו המוציא הוצאות על נכסי אשתו, דמה שהוציא - הוציא, ומה שאכל - אכל, דכל זה כשהבעל רוצה לגרשה;

"אבל במורדת על בעלה, בין אכל ובין לא אכל, ישבע כמה הוציא ויטול, דלא יהא אלא מתנה דהוא יהיב לה, הא אמרינן כי אקני לה אדעתא למיקם קמיה, אדעתא למישקל ולמיפק לא אקני לה."

ועיין עוד בר"ן בכתובות (כז, ב בעמוה"ר) שהביא יש מן הגאונים שאפילו במקום שאינה מפסידה נכסי מלוג, עליה להחזיר מתנות שנתן לה הבעל, דלא אקני לה אלא אדעתא למיקם קמיה, אבל אדעתא למישקל ולמיפק, לא אקני לה. והביא את קושית הרמב"ן, דא"כ מדוע סוברת הגמרא בריש פירקין דתנאי כתובה ככתובה דמי לענין מורדת, הרי גם אם תנאי כתובה אינו ככתובה, תפסיד התנאי כתובה, דומיא דמתנה. ותירץ הרי"ן, דאי דמיא למתנה, בשעה שהיתה מורדת מיד היתה מפסידה התוספת כתובה, דומיא דמתנה, דמיד שיש לה דין מורדת, צריכה להחזיר המתנה, משא"כ אי דמי לכתובה, אינה מפסידה אלא בפחיתת שבעה שבעה. ומ"מ מבואר בדבריהם, דמי שיש עליה דין מורדת, מחזירה המתנות שנתן לה.

ואף במורדת באמתלא מבוררת, דע"פ דינא דמתיבתא על הבעל להחזיר נכסי צאן ברזל או לשלם תמורתם, וכן להחזיר נכסי מלוג הקיימים, מ"מ "כל מה שכתב לה או נתן לה, אינה נוטלת כלום, ואפילו תפסה צריכה להחזיר". כן פסק הרמ"א באהע"ז עז, ג, ומקורו מדברי המרדכי בכתובות (סו"ס קפו). והדברים מפורשים גם בדברי הרי"ף (כז, א בעמוה"ר):

"... אבל מאי דכתב לה מדיליה, בין תוספת בין מתנה, לא יהיבין לה מידי. ודינא דגמרא אפילו עיקר כתובה לא יהיבין לה."

והיינו מדינא דמתיבתא, דאפילו במקום שיש לה כתובה מכח התקנה, היינו דוקא עיקר כתובה אבל לא תוספת כתובה ולא מתנה. ועיין בישועות יעקב עז, ג שכתב דדיו הרמב"ם שמחזרת המתנות, מוסכם מכל הפוסקים ואין חולק בזה. רק שכתב דדיו המתנה חלוק מתוספת כתובה לענין אם חזרה בה לאחר יב חודש, דלענין כתובה ותוספת כתובה, הפסידה כל מה שכתב לה וצריך לכתוב לה כתובה אחרת, אולם לענין המתנות שנתן לה, אינה צריכה להחזיר.

ובתש' תורת אמת למהר"א ששון (סי' נה) דן בהחזר מתנות שנתנה האשה לבעל, והגרשושין היו מחמת קטטה ולא ברצון האשה, וז"ל:

"... בתר דדיקנין דברי הטור ז"ל שתלה הדבר במרדה ושכתבו עליה אגרת מרד וכו', דמשמע דוקא בכל הנך תנאי הוא דאמרינן דהפסידה מתנתה, הא אם הגרושין היו בשום אופן אחר שלא מחמת מרד, כגון שהיו אפילו מחמת קטטות ומריבות רבות ומחמת כן נתגרשה הבעל שלא כרצונו, אפילו הכי מתנתה מתנה. וא"כ גם בנדו"ד נלמוד ונאמר שאע"פ שגרושי הבעל היו מחמת קטטות ומריבות ושלא ברצון האשה רק על כורחה, אפילו הכי המתנה שנתנה לבעל מתנה, כיון שהוא לא מרד."

מבואר מדברי המהר"א ששון שדין זה המבואר לעיל שמחזירה המתנות, הוא דין מיוחד במורדת שהתקיימו בהם כל התנאים של מורדת שמפסידה כתובתה, או גם דין במורד. ועדיין גם ע"פ דברי המהר"א ששון יש מקום ללמוד שדין החזר המתנות תלוי בדין תוספת כתובה, דכל היכא שמפסידה תוספת כתובתה, עליה להחזיר המתנות, ואע"פ שממהר"א ששון משמע דדוקא במורדת הדין כן, מ"מ נראה דלא בא ללמד דדוקא במורדת, אלא בא לאפוקי במתגרשת מחמת קטטה שלא לרצונה, דכיון דאין בה דין מורדת ואין בה דין להפסיד כתובתה, ע"כ אינה צריכה להחזיר המתנות, ומורדת לאו דוקא אלא כל היכא שמפסדת התוספת כתובה שדינה כמתנה. והנה הח"מ צט, ז, וז"ל:

"ואם הוא מאותן שכופין אותו להוציא, דין המתנה כדין התוספת שהוסיף לה."

נראה שדימה דין המתנה לדין תוספת כתובה. ולכאורה כשם שבעל שכופין אותו להוציא שלא ברצונו, באותם המנויים בס"פ המדיר ובשו"ע אהע"ז סי' קנד, במקרים בהם אין לה תוספת כתובה, כך צריך להיות הדין במקום שאין לה תוספת כתובה מחמת שזינתה וחייב הבעל להוציאה, בפרט לדעות החולקות על התוס' בריש זבחים וסוברות דגם בזינתה כופין את הבעל להוציאה. אלא שדברי הח"מ נסובים על דברי הרמ"א דבסרחה עליו, מתנה שלה. ואפשר דסרחה עליו אינו דבר ערוה ממש. וצ"ע דבעוברת על דת ג"כ מפסידה תוספת כתובה.

ומדברי הלבוש נראה דדין זה הוא מיוחד דוקא במורדת ואינו תלוי בהפסד תוספת הכתובה, ואף בזינתה לא מחזירה המתנה. דבסי' צט סע' א-ב, כתב הלבוש, וז"ל:

"... אבל אם מגרשה משום שמצא בה ערות דבר, שמין לה כל מה שעליה, בין בגדי חול בין בגדי שבת. וכל זה דוקא במלבושים וכיוצא בהן, אבל מתנה שנתן לה, אע"פ שהוא מגרשה מחמת ערות דבר, מתנתה שלה, שכבר זכתה בה..."

והרי כשמצא בה ערות דבר אין לה כתובה ולא תוספת כתובה ולא תנאי כתובה אלא בלאותיה הקיימין (כתובות קא, א-ב, ושו"ע אהע"ז קטו, ה), וסובר הלבוש שאינה צריכה להחזיר המתנות. וצ"ל דס"ל ללבוש לחלק בין מתנה שכבר זכתה בה למתנה (תוספת כתובה) שעדיין לא זכתה בה. ואפשר שכן הוא דעת המהר"א ששון הנ"ל. ועיין בחתם סופר בתש" (חאהע"ז סי' קמא) שכתב ראייה לדברי הלבוש דהוי מתנה גמורה, וע"כ אפילו מצא בה ערות דבר לא חוזרת המתנה.

ובביאור דברי הח"מ הנ"ל, כתב הגרי"ש אלישיב (פד"ר כרך ח, עמ' 278דאף לדברי הח"מ הסובר "דמפסדת מתנותיה שקיבלה מבעלה גם במקרה והבעל מחויב לגרשה

וגם כופין אותו על-כך", היינו דוקא כאשר תובעת גרושין בטענה שאינה בשליטת הבעל, כגון בטענה של בעינא חוטרא לידה, או כשהבעל נעשה מוכה שחין ובעל פולפוס, דכיון דאין הגורם בשליטת הבעל וברצונו, הרי זה גרושין בעל-כורחו ואדעתא דהכי לא הקנה לה. אולם בתביעה לגרושין מחמת דבר הנמצא בשליטת הבעל להסרתו, כגון רועה זונות, שבידו להיטיב דרכיו הרעים, דינו כמגרש מרצונו, ומשלם לה תוספת כתובה וכן אינה צריכה להחזיר מתנותיה. והוסיף הגרי"ש אלישיב, שהוא הדין המקמץ והמצרף נחושת, "דמיירי באופן דלית ליה מגרמיה כלום, ואין לו ממה להתפרנס, ובעל-כורחו הוא נאלץ להתעסק בעבודות הנ"ל".

מבואר מדברי הגרי"ש אלישיב שהבין בדעת הח"מ דכל היכא דכופין אותו לגרשה, מתנותיה חוזרות. ובדבריו הזכיר: "מחויב לגרשה וגם כופין על-כך". וצ"ע מה יהיה הדין במחייבים לגרשה ואין כופין. דלכאורה אם מחייבים אותו כתוצאה ממעשה שאינו בשליטתו "ולית ליה מגרמיה כלום", יחזרו מתנותיה. וא"כ אם זינתה, דאף לשיטות שאין כופין, מ"מ מחייבים לגרשה, ובפרט במקום שיש חשש שתמשיך ותזנה, יחזרו המתנות. ומ"מ לשיטות הפוסקים דכופין אותו לגרשה אם זינתה, ודאי דמתנותיה חוזרות. וצ"ע כיצד פירש הח"מ את דברי הרמ"א "כגון שסרחה עליו".

והגרי"ש ישראלי (שם עמ' 279 ולהלן) חלק על הגרי"ש אלישיב לענין ההסבר שהחזר המתנות הוא דוקא כאשר הסיבה לכפייה אינה בשליטת הבעל. לדבריו - דברי הח"מ בסי' צט הם הרחבה של הפטור מתוספת כתובה בכל הני דכופין בסי' קנד, דס"ל לח"מ שהוא הדין למתנה שכבר ניתנה לה. ובסי' קנד לענין תוספת כתובה לא חילקו בין העילות המוזכרות שם.

[וע"ע שם במש"כ בראיה שהביא הגרי"ש אלישיב מהשלטי גבורים (לט, א בעמוה"ר), בדין המוציא הוצאות על נכסי אשתו, דס"ל לרי"ף דבמורדת לא קיי"ל מה שהוציא - הוציא ומה שאכל - אכל, דכמו במתנה שחוזרת, הוא הדין בהוצאות על נכסי אשתו, ישבע כמה הוציא ויטול, וז"ל השלטי גיבורים שם (ס"ק ב):

"האשה שתובעת גרושין מבעל, רואין אם היא תובעת בדין, כגון אלו שכופין אותם להוציא, הרי היא כמי שגרשה בעלה מרצונו, ואמרינן מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל. ואם תובעת גרושין שלא כדין, אע"פ שכופין הבעל להוציא בתקנת הגאונים, לא יפסיד הוצאותיו, אלא הרשות לעגנה עד שתתן לו כל הוצאותיו שהוציא יותר ממה שאכל ע"פ שבועתו."

וכתב הגרי"ש ישראלי, דבדין הוצאות על נכסי אשתו, לא מכח מתנה נחתינן עלה, אלא מפני שההשקעה היתה על-מנת שיקבלה בחזרה ע"י אכילת הפירות, בין אם זה מצד אומדן דעת הבעל ובין אם מהטעם שכך תיקנו חכמים, ע"כ כאשר מוציאה שלא בפשיעתה, אמרינן מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל. משא"כ במורדת שהיא מפקיעה ממנו בפשיעתה את זכותו באכילת הפירות, בזה לא שייך להפסידו מה שהשקיע, דבכהאי גוונא ודאי לא תקנו חכמים, וכן הוא עצמו לא על-דעת כן השקיע, שתפקיע ממנו זכותו בפשיעתה. ולענין מה שייכול להתנות הגרושין בעניני הממון, כתבתי במקום אחר דהיינו דוקא במורדת שהיתה בה תקנה לכופף, אע"פ שהתביעה היא שלא כדין - מחמת מרידתה, אך אין ללמוד בזה לענין אחר, ועיינו בזה בשלטי גבורים, כתובות כז, א בעמוה"ר למטה.]

ח. כאשר היתה אסורה עליו קודם הנישואין

האמור לעיל בהחזר מתנות כשמצא בה ערות דבר, לשיטות הסוברות שאין המתנה חוזרת, היינו דוקא כשהפסול נולד במהלך הנישואין ולאחר שכבר נתן לה המתנות. אולם שונה הדין במקרה והיתה אסורה עליו קודם הנישואין, או נאסרה עליו קודם שנתן לה המתנות. כך מבואר ועולה מדברי החתם סופר בתשי' (חאהע"ז סי' קמא ד"ה והנה כללא). לאחר שהסביר החתם סופר את סברת הגאונים שאפילו מצא בה ערות דבר אין המתנות חוזרות, דאמרינן השתא הוא דאיתרע, וא"כ חלה המתנה בשעה שניתנה, ודמי למי שנתן מתנה לחבירו כשהוא אוהבו ונעשה שונאו. וע"כ הוסיף, וז"ל:

"ני"ל בנושא אשה בחזקת כשרות ונותן לה מתנות, ואח"כ נודע שהיא אסורה עליו מכבר קודם נשואין, כגון שזינתה מרצונה בין ארוסין לנשואין, או שנבעלה לפסול כהונה בהיותה פנויה ובעלה כהן וכל כיוצא בזה, ני"ל שכל המתנות חוזרות לבעל, דהכא לא שייך סברת הגאונים הני"ל, דהרי ודאי מאן דיהיב מתנה לחבירו בחזקת שהוא אוהבו ונמצא דבאותה שעה לא היה אוהבו, בודאי חוזרת המתנה, אי לא משום דברים שבלב אינם דברים ... והכא הרי אזלינן בתר אומדנא ... ואומדנא שלא נתן לה המתנות אלא משום חיבת ביאה שלה, וכיון שנמצא שגם באותה שעה לא היתה ראויה לביאה שלו ועומדת להתגרש ממנו, פשיטא דחוזרות המתנות כולן."

וממשיך החתם סופר, דאם היה בה מומים שאי-אפשר לדעת אותם בשעת ביאה, כגון חולי הנכפה, ולא נודע לבעל אלא לאחר זמן, בזה יש להסתפק, דבשעת ביאה ראשונה היתה חביבה בעיניו ולא ידע מהמומים, או דילמא באותה שעה היתה מסוכנת לו, עיי"ש שפסק שאין להוציא מיד המוחזק.

עכ"פ עולה מדברי החתם-סופר, דכיון דכל הסברא שאינה חייבת להחזיר את המתנה הוא מפני דאמרינן השתא הוא דאיתרע, ודמי למי שנותן מתנה לאוהבו ונעשה שונאו שאין המתנה חוזרת, א"כ כאשר התברר שהיתה אסורה עליו בשעת נתינת המתנה, חוזרת המתנה לנותן. ואף שהחתם סופר הסתפק במומים שבסתר, היינו דוקא במתנות שניתנו קודם הנישואין דאמרינן שניתנו לחיבת ביאה, אולם נראה במתנות שניתנו במהלך הנישואין, דלא שייכא הסברא של חיבת ביאה, א"כ אם נתן לה מתנה, ואח"כ התברר שבשעת מתן המתנה היתה האשה אסורה עליו, הרי שבזה הוי כמי שנותן מתנה לאוהבו ולא ידע שבשעת הנתינה הוא שונאו, דבזה היכא דאזלינן בתר אומדנא, חוזרת המתנה.

גם לעצם סברת החתם סופר דכל המתנה הינה מחמת חיבת ביאה, עיין בפד"ר כרך ה עמ' ( 278מביה"ד הרבני הגדול, בהרכב: הגר"ע הדאיה, הגר"ש אלישיב, הגר"ב זולטי) שכתבו דכל סברת חיבת ביאה הינה רק לענין תוספת כתובה, אך לענין מתנה שהבעל נותן לאשתו, "משום שהיא אשתו הוא נותן לה, ואם נתברר שאין לו בה תפיסת קדושין ואיננה אשתו כלל, הרי זה מתנה בטעות וחוזרת". ביה"ד הגדול הבחין שם בפסה"ד בין חייבי כריתות, שלא תופסים בה קדושין, לחייבי לאוין, שתופסין בה קדושין. דאף שהחתם סופר הזכיר בדינו איסור כהן לנבעלה לפסול כהונה, סובר ביה"ד הגדול שבאיסור כהן ופסולת כהונה, כיון דתפסי קדושין והיא אשתו, כיון שהיא אשתו ומחמת כן נתן לה המתנה, אין המתנה חוזרת. משא"כ במקום דלא תפסי קדושין, כיון שאינה אשתו, חוזרת המתנה.

מסקנות

א. שמין לאלמנה בכתובתה בגדים שעשה לה הבעל.

ב. ב דעות בראשונים אם בגרושה שמין מה שעליה.

- ג. חייב הבעל לתת לאשתו כסות לכסותה, אך אינו חייב לתת לה שיהיו הבגדים בבעלותה.
- ד. ומ"מ אמדינן לדעתו שנותן לה הבגדים בתורת מתנה על-מנת להחזיר (באלמנות או גרושין).
- ה. נתן מתנה לחבירו כשהוא אוהבו ונעשה שונאו, לא חוזרת המתנה.
- ו. דעת הרב המגיד שאם היא יוצאת ממנו בעל-כורחו, שהוא מאלו הכופין להוציא, ששמין מה שעליה.
- ז. ב דעות אם שמין כשמגרשה מפני שסרחה עליו.
- ח. הראשונים סוברים דהדין הנ"ל הינו דוקא בבגדים או תכשיטים, אבל מתנת קרקע או מטלטלין אינם חוזרים בגרושין, אא"כ במורדת.
- ט. יש לחלק בין מתנות שנתן לה מסיבת הנישואין, שאינן חוזרות, לבין מתנות שנתן לה למטרת הנישואין, שחוזרות בגרושין ואלמנות.
- י. מתנה שנותנים במדור הצדדים, דינה כמתנה למטרת נישואין, שחוזרת עם סיום הנישואין.
- יא. כיון שחייב הבעל במדור אשתו, אם נתן לה מתנה במדור, חוזרת המתנה עם סיום הנישואין.
- יב. מתנות שנתנו קרובי האשה לבעל, אינם חוזרות מתקנת שו"מ. וכן אין שמין לאלמנה וגרושה תכשיטים שנתנו לה קרובי הבעל.
- יג. מתנות שבעצם מהותם מוכח שניתנו דוקא לאחד מבני הזוג, הרי הם שלו באופן מוחלט. אולם מתנה שבעצם מהותה מוכח שניתנה לשניהם, בזה המודד הוא קרובי מי נתנו את המתנה.
- יד. דעת החתם סופר, דכלי הבית, אפילו נתנו קרוביה, הם של הבעל.
- טו. כל מקום שמפסדת המורדת את כתובתה, צריכה להחזיר את המתנות שנתן לה הבעל.
- טז. מורדת באמתלא מבוררת, אע"פ שע"פ דינה דמתיבתא יש לה נכסי צאן ברזל ונכסי מלוג, מ"מ מחזירה כל מתנות שנתן לה הבעל.
- יז. החזר מתנות נמדד ע"פ דין תוספת כתובה, ע"כ כל מקום שמפסידה תוספת כתובה, מחזירה מתנותיה.
- יח. כל מקום שכופין את הבעל לגרשה מחמת דברים שאינם בשליטת הבעל, כגון מוכה שחין או עקר וכד', מתנותיה חוזרות.
- יט. היתה אסורה עליו קודם הנישואין או קודם שנתן את המתנות, מתנותיה חוזרות.